

zakaj nikjer ni bilo Martine tako zelo groza omahujoče, zidov se oprijemajoče Johane kakor prav v temnem hlevu.

Martina je čepela in molzla kravo. Prevrnila je posodo, da se ji je mleko razlilo po krilu in kravjih bedrih. Z ogromnimi očmi, ki so ji od groze lezle iz očesnih votlin, se je zastrmela v prikazen, ki je stala v kotu. Martina se ni premaknila. Stala je in čakala, da se zgodi. Iz Johaninih skrivenčenih ust in bledih dlesen je zaslutila smrt. Samo roke je dvignila, da bi z njimi zakrila oči in zbežala je iz hleva.

Johana, ki je spoznala, kakšno smrtno grozo vzbuja, je spustila glavo v dlani in zajokala.

Nenadoma se je ozrla v kot, zacepetala in tudi sama zbežala iz hleva: zazdelo se ji je, da je videla v kotu hleva črno senco, ki je kakor človek visela ob steni. Zazdelo se ji je, da je to ona sama.

Mukale so krave, ker jih je tiščalo nepomolzeno mleko, zakaj Martina je zbežala zdoma in se skrila v vasi.

V svinjaku so krulili prašiči, ker ni prišel nihče, da bi jim nastlal in bi jim v sajasto črnem loncu prinesel kuhanega krompirja in korenja. Tudi gospodinje Johane naenkrat ni bilo, kakor da se je vdrla v zemljo. Nihče je ni bil videl že nekaj dni, niti na gruntu, niti v vasi.

Tiste dni je dozorelo žito, polno težkega zrnja se je zibalo v vetru. Sklanjalo se je, kakor da si šepče o skrivnosti, ki jo je gledalo neko nočno uro, in ki je ostala že vse dni skrita med klasjem.

Človek je v noči hodil skozi žito. Vrgel se je ihteč na tla, objemal je in poljubljal zemljo. Človek, ki se je zvijal v bolečinah, je končno obležal nepremično z glavo, zarito v zemljo, z razkrečenimi udi. Šele žene, ki so prišle žet, so odkrile skrivnost, ki je ležala med pohojenim klasjem, zagrnjena med valovi poležanega žita.

Po dolgi samotni Ižanski cesti je monotono drdral siv, zaprt voz. Zdaj in zdaj se je na visokem sedežu spredaj zbudil zaspan voznik, zapokal z bičem in zakričal: hi! In voz je zadrdral po nasutem gramozu in se že premikal počasi. Ropotal je enakomerno, kakor da se vozniku in konju prav tako kakor človeku, ki je ležal notri, ne mudi nikamor.

HONORÉ DAUMIER

D. STRAŠEK

Reakcija in pesnik. V septembru 1792 so prodirale v Francijo čete fevdalnih držav, ki so hotele zatreti mlado francosko republiko. Plemiški emigranti v Koblenzu so se zvezali s tujimi napadalci, da bi znova pognali pod svoj fevdalni jarem francosko ljudstvo, ki se je v meščanski revoluciji osvobodilo vseh srednjeveških vezi. General Dumouriez, ki je pozneje postal pravi izdajalec svoje domovine, se je umikal pred avstrijskimi in pruskimi četami. General Kellermann pa je pri Valmyju s klicem: »Naj živi narod!« tako navdušil francoske revolucionarne čete, da so se vrgle na sovražnika, ga zaustavile in prisilile,

da se je začel umikati. S to bitko pri Valmyju je general Kellermann preprečil, da bi se Bourboni s tujo pomočjo vrnili na francoski prestol.

Ko pa so se po Napoleonovem porazu v l. 1814 Bourboni s pomočjo tujih bajonetov spet vrnili v Francijo, je bil general Kellermann med prvimi, ki je stopil v njihovo službo. Nad zvestimi Napoleonovimi pristaši pa so se vsi, ki jih je bila meščanska revolucija pregnala in ki so se sedaj zopet naselili v Franciji, grozovito maščevali. Posebno je divjala duhovščina v južni Franciji, kjer je mučila in pobijala bonapartiste in republikance ter ropala in požigala njihovo lastnino. Hotela je uvesti zopet ves »stari režim«, ki bi ji dal vse nekdanje ugodnosti, da bi lahko uživala brez dela. Toda celo tolsti Ludvik XVIII. se ni mogel več opirati na cerkev in plemiče, temveč je moral l. 1816 sklicati parlament, v katerem so imeli precejšnjo besedo meščani. Novi volilni zakon je razširil volilno pravico, tako da je bil glas bogatega meščanstva še močnejši. Število volilcev je zraslo od 18.000 na 80.000. Tiskovna in osebna svoboda je postala večja. Cenzura ni bila več tako stroga. Parlament je izglasoval ministrsko odgovornost.

Ta liberalna politika je prinesla pri novih volitvah v parlament večino liberalom, kakor se je začela po španskem vzorcu imenovati meščanska stranka. Vlada se je prestrašila. Poskušala je popraviti svoje napake. Umor kneza berryjskega l. 1820 jo je potisnil popolnoma na staro pot. Cenzura se je poostrila. Policija je lahko prijemala ljudi brez vsake zakonite podlage in jih zapirala. Volilni zakon so predelali tako, da so dobili vso oblast fevdalni veleposestniki. Liberali so izgubljali poslance za poslancem. Nazadnjaški politiki doma je ustrezala intervencionistična zunanja politika. L. 1823 je sklenila vlada, da se bo vmešala z oboroženo silo v španske spore na korist Bourbonov. Liberalni poslanci v parlamentu so se temu uprli. Znamenita sta govora junaških poslancev Bignona in Manuela. Bignon je dejal: »Pravi vzrok vojni je, da bi se zadal smrtni udarec parlamentarni vladavini v Španiji. Ta smrtni udarec naj bi učinkoval na vso celino. Javni govorniški oder je treba prevrniti v Madridu, kakor se je to zgodilo v Neaplu, da bi se s tem pripravili pogoji za prevrnitev govorniškega odra tudi v Franciji... Na španskih tleh naj se kot na omejenem bojišču odloči pravda ustavne Evrope in na tem polotoku naj se izkoplje grob vsem ustavnim svoboščinam vseh narodov.« Manuela so zaradi njegovega govora izgnali iz parlamenta orožniki. Manuel je govoril: »Revolucionarni duh naj bi nam bil nevaren? Ali je protirevolucionarni duh mar manj nevaren? Revolucije sicer lahko rode izrodke pri svojem napredovanju, toda če napreduješ, lahko vsaj kam prideš. Protirevolucija pa samo ruši, kar je revolucija ustvarila, in pripravlja s tem čisto nove revolucije... Rešiti hočete Ferdinandovo življenje, pa pozabljate, da so Stuarti padli, ker so prosili Francijo za pomoč, in da je Ludvik XVI. izgubil glavo, ker so se tuji vmešavali v francoske zadeve. Vzrok je bil ta, da je revolucionarna Francija od tistega trenutka, ko so tuji preplavili francosko ozemlje, čutila, da so za njeno obrambo potrebne nove sile, nova energija...« Manuel ni mogel dokončati svojega govora, reakcija pa je uspešno dokončala svojo intervencijo v Španiji. Mračnjaki so ošabno dvignili glave.

Ludviku XVIII. je l. 1824 sledil Karl X. Pod njim je postala vsa Francija pobožna. Uradniki so zaradi kariere hodili v cerkev; škof je postal prosvetni minister; nastajali so novi redovi; jezuiti so gospodarili po šolah. Za prestopke proti cerkvi je bila določena smrtna kazen. Karl X. je uvedel spet stare plemiške naslove. Emigranti so dobili milijardo frankov kot odškodnino za škodo, ki jim jo je napravila revolucija. Celo strahopetni znanstveniki francoske akademije, ki o politiki niso imeli pojma, so prosili za odpravo reakcionarnih zakonov. Nekaterim akademikom so zato prepovedali predavati. Ogorčenje je naraščalo. Pri volitvah je vlada propadla. Liberali so zmagali. Nova vlada je dala narodu več svobode, cerkvi pa je odvzela nekaj posebnih pravic, ki jih je doslej uživala. Karl X. s tem ni bil zadovoljen in je mislil na državni udar.

V tem ozračju je pesnil svoje pesmi Jean-Baptiste Daumier. Bil je steklar v Marseillu. Marseillska akademija je pohvalila neke njegove pesnitve. Ta pohvala ga je tako zmešala, da je začel sanjati o veliki slavi, ki ga še čaka. L. 1814 je odšel v Pariz, kjer je pisal dolge speve in drame na čast evropskim vladarjem in raznim markijem in grofom, da bi si pridobil njihovo naklonjenost. Ves trud je bil zaman. Slave ni bilo, pač pa ga je obiskala beda in trla trda borba za kruh.

26. februarja 1808 se je steklarju Daumieru rodil v Marseillu sin Honoré. V Parizu se je Honoré potepal po ulicah in risal ljudi, ki jih je srečaval. Obiskoval je Louvre, občudoval umetnine, ki so tam zbrane, in prerisaval grške kipe. Prav kakor oče je tudi sin sanjal o slavi. Toda te sanje mu je oče, ki se je že bil »izmodril«, hotel izbiti iz glave. Dal ga je v službo k sodnemu izterjevalcu, da bi ga tako postavil na resnična tla resničnega življenja. V tej službi je Honoré spoznal tiste znamenite pravnike, ki jih je pozneje ovekovečil v svojih delih. Ni pa mu bilo všeč, da bi večno prenašal sodne akte po pisarnah. Zato mu je oče preskrbel službo pri nekem znanem knjigarnarju. Tudi tu ni dolgo vztrajal. Vedno ga je vleklo k ljubljeni umetnosti.

Jean-Baptiste ni mogel premagati sinove trme. V stiski je povprašal za svet Alexandra Lenoira, kateremu je pokazal sinove risbe. Lenoir je bil pripravljen sprejeti Honoréja v svojo šolo. Honoréju se je torej izpolnila vroča želja. Pa tudi s to šolo kmalu ni bil več zadovoljen. Dolgočasno mu je bilo prerisavati posamezne anatomske malenkosti, ko pa je zunaj na pariških ulicah vrelo pisano življenje. Poredko je zahajal v šolo, mnogo več pa je postajal po križiščih in opazoval ljudi v vseh mogočih barvah in kretnjah. Vse to si je vtisnil v spomin in prenašal doma na papir.

Starši so že obupali tudi nad tem zadnjim poskusom, da bi Honoréja priklenili h kakemu stalnemu delu. Vedno bolj trda jim je predla za kruh. Honoré je moral dobiti kak zaslužek, da bi vsaj malo razbremenil starše, če jim že pomagati ni mogel. Znanec Ramelet ga je naučil litografirati. Litografija je bila takrat še precej nova iznajdba in zato moda. Stari Goya jo je kmalu obvladal in z njo zaključil svoje slikarsko delo. Mladi Daumier pa je z njo svoje slikarsko delo pričel in postal največji mojster v litografiji.

Skromni so bili prvi Daumierovi litografski poskusi: risal je abecede, ilustriral romance. Ko je l. 1829 ponudil na prodaj nekaj svojih litografij Achillu Ricourtu, ki se je pozneje posvetil gledališču, je ta že spoznal njegove velike sposobnosti, čeprav jih ravno ta dela ne kažejo še v posebno veliki meri.

P r e r o k i v u r e d n i š t v u. Ker je zaradi svojih polovičarskih mer pri odpravi strogega centralizma vlada izgubila v parlamentu vsako oporo, je hotel Karl X. previdno izvršiti državni udar. K temu ga je silil poraz pri volitvah, ki so ga doživeli nazadnjaki in mračnjaki, čeprav so hoteli izkoristiti vojaški uspeh v Alžiru, čeprav so pisali škofje vernikom pastirska pisma, da gre pri teh volitvah za boj brezvercev proti veri in cerkvi, in čeprav je sam kralj posegel v volivni boj s svojim razglasom. Karl X. se je oprl na pisano mešanico reakcionarjev, ki so jo sestavljali nekdanji emigranti, duhovščina, plemstvo, napoleonski generali, jara gospoda in pokvarjene duše, ki se prodajajo vsakemu režimu. 26. julija 1830 so izšle v uradnem listu »Moniteur« ordonnance, ki so odpravljale ustavo in tiskovno svobodo, razpuščale parlament in spreminjale volilni zakon.

Časopisi so prvi poklicali ljudstvo na odpor. Delavci so začeli graditi v Parizu barikade. Začeli so se boji po ulicah. Nad revolucionarji je zavihrala trikolora. V »slavnih treh dneh« (od 27. do 29. julija 1830) so republikanci in delavci zmagali v korist liberalnega meščanstva. Toda bogata buržoazija se je bala modrih platnenih jopičev junaških delavcev, ki so z orožjem strli fevdalno reakcijo. Strahopetni zastopniki novih bankirjev in velikih industrijcev, ki so se pogajali s Karlom X. in Marmontom, dubrovniškim knezom, so bili po zmagi takoj največji junaki, ustanovili so nacionalno gardo kot protiutež oboroženim delavcem in so izbrali za novega kralja Louisa-Philippa, kneza orleanskega. Tako so siti in bojazljivi meščani ogoljufali borce na barikadah ter s tem zavarovali »red, družino in lastnino«.

Louis-Philippe je bil pravi izraz novopečenega meščanstva, ki se je polastilo oblasti. V preprostem plašču in z belim mehkim cilindrom na glavi ter dežnikom v roki je hodil na izprehod. Nobene prilike ni zamudil, da bi se ne obogatil. Nekaj časa je vladal liberalno. Ker pa so ga desničarski in levičarski časniki vedno huje napadali in ker je rasel odpor izkoriščanih množic, je bila njegova vlada čim dalje bolj nazadnjaška.

Velika industrija je rasla, mala industrija in rokodelstvo pa sta propadala. Bankirji, spekulanti, oderuhi so želi ogromne dobičke, delavstvu pa se je godilo vedno slabše. Delavec je bil pravi suženj, ki je garal 14 do 16 ur na dan. Kapitalisti so izkoriščali posebno žensko in otroško delo. Umrljivost med otroki je bila velika.

Brezobzirnost velikih industrijcev je bila tolikšna, da je pognala delavstvo v popolnoma brezupne boje. L. 1831 so se uprli lyonski tkalci. Vojaštvo se je moralo umakniti iz mesta pred delavci, ki so se borili pod črnimi zastavami z napisom: »Živeti hočemo v delu ali umreti v boju!« Ko so se polastili oblasti, niso vedeli, kaj naj bi počeli z njo.

Mirno so čakali, da je maršal Soult zbral veliko armado, s katero je zatri upor. Delavci takrat še niso vedeli, kakšna je njihova zgodovinska naloga.

Jasno pa je videl pred seboj sedanost in bodočnost list »Journal des Débats«, ki je pisal o lyonskih dogodkih 8. XII. 1831: »Ni razloga za to, da bi skrivali stvari, kajti kaj pomagata hlimba in molk? Lyonski upor je razkril važno skrivnost: boj v sami družbi med razredom posedujočih in razredom nemaničev... Naša trgovska in industrijska družba ima kot vse druge družbe svojo rano: delavce. Ni je tovarne brez delavcev, toda za družbo ni miru, če delavsko prebivalstvo neprestano narašča in če vedno živi v pomanjkanju. Če odstraniš trgovino, tedaj družba zboli, zastane, odmrje; če se trgovina poživi, se razvija, širi, povečuje istočasno proletarsko prebivalstvo, ki živi iz rok v usta, in ki lahko pri vsaki priliki izgubi svoja življenjska sredstva... Vsak tovarnar živi v svoji tovarni kot lastnik plantaž med svojimi sužnji, po številu so med seboj v razmerju ena proti sto, in lyonski upor primerjamo lahko do neke mere kakemu uporu na St. Domingu... Barbari, ki ogražajo družbo, ne živijo niti na Kavkazu niti v tatarskih stepah, ti živijo v predmestjih naših fabriških mest; teh barbarov ne smeš žaliti; žal zaslužijo bolj obžalovanje kot grajo; v bedi živijo. Kako naj bi ne stremeli za boljšimi razmerami? Kako se sploh morejo upreti izkušnjam, da bi ne napadli buržoazije? Močnejši so, številnejši. Sami jim dajete orožje v roko in končno trpe strahovito bedo... Morda se zde komu naši izrazi »barbari«, »napadi« pretirani, toda rabimo jih namenoma. Ti izrazi označujejo več kot danes je, toda ne več kot bi moglo biti. Nujno potrebno je, da se buržoazija zavé svojega položaja; nujno potrebno je, da pozna svoj položaj... In buržoazija bi se varala, če bi se s kakimi demagoškimi načeli dala zapeljati, da bi po neumnosti dovolila svojim sovražnikom kako orožje in kake pravice, če bi proletarski tok pustila v nacionalno gardo, v občinske uprave, če bi proletariatu napravila dostopne volilne zakone in vse, kar spada k državi... Ne gre tu za republiko, ne za monarhijo, tu gre za rešitev družbe... Proti ohranitvi družbe bi delal, kdor bi hotel dati politične pravice in nacionalno orožje tistim, ki nimajo kaj braniti in ki lahko vzamejo vse. Do tega spoznanja bi se morala dokopati pri lyonskih dogodkih buržoazija bolje kot kdorkoli...«

Ta nauk je šel vladajočemu meščanstvu hitro v glavo. Zakon o tisku se je poslabšal. Prav tako tudi zakon o društvih. Za prestopke ni bil več potreben sodnik, vse to je opravila policija. Do leta 1835 je bila Francija že vsa posejana z novimi bastiljami, v katerih je trpelo 1300 političnih jetnikov. Mučenja so bila na dnevnem redu. V tajnih fondih za ovaduhe je bilo 1.300.000 frankov. »Septembrski zakoni« iz l. 1835 so popolnoma odpravili tiskovno svobodo.

In vendar se je delavstvo v Lyonu l. 1834 še enkrat uprlo. Z njim vred se je dvignil tudi pariški proletarec. Vojaštvo je vstajajo v krvi zadušilo. Delavcem je sodilo izredno sodišče.

4. novembra 1830 je izšla prva številka humorističnega lista »La Caricature«. Izdajal jo je goreči republikanec Philipon. Pri tem listu je začel sodelovati Daumier pod psevdonimom Rogelin. Tekst je pisal

za list sam Honoré de Balzac. Ko je Balzac videl Daumierove litografije, je vzkliknil: »V tem možu se skriva Michelangelo!«

Daumierove politične risbe je izdal l. 1831 Aubert. Cvet nove meščanske družbe pa je zbral slikar v »Maskah iz l. 1831«. Okoli hruške (to misel mu je vdihnil duhoviti Philipon), ki predstavlja kralja-meščana, je zbral 14 značilnih obrazov iz parlamenta. Velike zobe kaže smehljajoči se Keratry, s šilastim nosom voha za prevratnimi mislimi cenzor d'Argout, izpod čela gleda robati maršal Soult, krvnik lyonskega upora. Obrazi so poenostavljeni, vendar odseva iz vsake glave značaj že popolnoma jasno.

Vse te vrhove meščanske družbe je Daumier obdelal l. 1832 večkrat. Ko je prišel iz parlamenta domov, je oblikoval vse te poslance v glini. Nekaj teh kipcev se je ohranilo. Po njih je napravil potem risbe, ki so popolne mojstrovine. V dveh serijah se vrsti pred nami takratna »parlamentarna buržoazija«: v prvi seriji so samo poprsja, v drugi pa korakajo pred nami celotne postave.

Poprsja so tudi na litografijah prav tako prostorna kot kipci, po katerih so napravljena. V temnih in svetlih ploskvah se bočijo obrazi iz ravnine. Poslanec Lameth je stisnil ustne nad močnim zobovjem; lasuljo je potisnil na čelo kot kako kozaško kučmo; glavo stiska v ovratnik težke suknje. Poslanec Dupin je odprl usta in govori; bel advokatski ovratnik mu drži glavo pokonci; za očali ne vidiš oči. Maršal Soult je prava pokvečena mrtvaška lobanja, polna vdolbin; na dnu take vdolbine se skrivajo majhne oči; dolgi lasje mu valove na trdi vojaški ovratnik. In tako se vrste vsi, vsak s svojim poklicem in s svojo posebno duševnostjo, ki je primerna, premajhna ali prevelika za ta poklic.

To so bile le priprave za dolgo vrsto litografij, ki kažejo znameniti Louis-Philippov parlament v vsej njegovi mogočnosti. Na trdna parlamentarna tla se je postavil g. poslanec Podenas, da bi ga vihar ne premaknil z mesta. Na širokem, čokatem telesu v široko odprti suknji in nagubanem telovniku se je pogreznila v bel ovratnik mrka glava s široko brado, širokimi usti in ozkimi ustnicami, šilastim nosom in ozkim čelom, nad katerim štrle v zrak ščetinasti lasje; v mesarski desnici nosi gospod poslanec sveženj svojih govorov, levico pa je potisnil v žep. Poslanec Harlé père je star gospod s sivimi, mehкими, volnenimi lasmi; od nosu mu kaplja v pisan robec, ki je širok kot namizni prt; nad okroglim trebuščkom ni mogoče zapeti obnošenega fraka. Cenzor grof d'Argout je stopil za korak nazaj, gleda preko očal, ki so mu zlezle na konec mogočnega, usločenega nosu, glavo je stisnil med ramena, kot da bi se nečesa bal. Noben parlament še ni dobil tako vernega portretista kakor ta v mladem Daumieru.

L. 1834 pa je združil Daumier vse poslance na znameniti litografiji, ki ji je zlobno dal naslov »Le ventre législatif« namesto »Le centre législatif«. Izšla je v posebni izdaji lista »La Caricature«, ki se je imenovala »Association mensuelle lithographique«. Štiri vrste klopi se dvigajo druga nad drugo. Pred njimi stoji debel in mogočen kuštravi lyonski župan, ki se je z desnico naslonil na prvo, ministrsko klop. Grof d'Argout, ki sedi na levi poleg stoječega lyonskega župana, se smehlja ministru, ki

se na vsa usta reži zamišljenemu tovarišu v belem telovniku. Na skrajni levici čita žalostni Guizot neki list lakomnemu palčku Thiersu. Nad ministrsko klopjo sede dremajoči in skisani Podenas, stari Harlé, ki se neprestano usekuje, ter strašilo Royer-Collard. V tretji klopi širokoustno čveka elegantni Kératry. Ostali po večini mislijo na svoje skrbi, kako bi tudi zanje odpadla kaka drobtinica z bogato obložene državne mize. Široka in preprosta arhitektonika je v tem delu, v katerem se zrcali v vsaki najmanjši potezi meščanska družba, kakršna je v svojem vrhu.

Hitro je dozorel mladi Daumier, ko je prišel l. 1832 zaradi karikature »Gargantua« v ječo. V »Gargantui«, ki ni nadpovprečno delo, je osmešil buržoazijo, ki s svojim zlatom kupuje odlikovanja in naslove. Sodnik ga je obsodil na 6 mesecev in 300 frankov kazni. Izvršitev obsodbe je pospešil z novo karikaturjo, na kateri je upodobil policijskega upravnika Gisqueta, cenzorja d'Argouta in maršala Soula, kako brez uspeha izpirajo s trikolorne rdečo barvo. Svojih 6 mesecev je Daumier odsedel v pariškem zaporu Sainte-Pélagie od 30. avgusta 1832 do januarja 1833.

V prilogi »Association mensuelle lithographique« so izšle tudi litografije, ki so umetniško višek Daumierovega ustvarjanja. To so litografije: »Enfoncé La Fayette!«, »Ne vous y frottez pas!« in »Rue Transnonain, le 15 avril 1834«.

Na prvi je upodobil umetnik Louisa-Philippa, ki stoji sredi ospredja v črni žalni obleki; pobožno je sklenil kralj roki, obraz je sklonil kot v žalost, v resnici pa mu zadovoljen smehljal igra okoli ustnic, ker se je znebil starega nasprotnika; na levi za gričem, na katerem stoji veseli kraljevski pogrebec, vozijo v črnem sprevedu generalovo krsto, obdano s trikolorami; na desni za gričem stoje ogromne množice radovednih zijal, ki se vijejo vse tja do pokopališča Père-Lachaise z njegovimi raztresenimi grobovi. Na drugi litografiji se je postavil v sredo ospredja krepak mlad stavec, ki je stisnil pesti in gleda jezno na levo stran, od katere se mu bliža kralj-meščan z dežnikom v roki in mu grozi; državni tožilec in minister Guizot zadržujeta blagega kralja, kajti na desni strani leži v svarilen zgled kralj Karl X., ki so ga težke delavčeve pesti zrušile na tla; dve kronani glavi sta prihiteli na pomoč ubogemu Bourbonu in mu vlivata vodo v zevajoča usta.

Nič smešnega pa ni na zadnji litografiji, ki nosi jedrnati naslov »Rue Transnonain«. V sliki je sama groza. V mračno proletarsko stanovanje pada skozi visoko okno svetloba, ki obseva truplo krepkega moža; v okrvavljeni srajci leži z razprtimi nogami pred razmetano posteljo, na katero je pri padcu udaril z glavo, tako da je tilnik krčevito sključen; pod seboj je mož pokopal dete, ki je udarilo s čelom ob tla; iz čela curlja otroku krvav potoček; v poltemi na desni leži ob prevrnjenem stolu siv stavec s sestradanim, koščnim obrazom; v poltemi na levi leži ubita močna proletarska žena. Vam, žrtvam podivjanega vojaštva, ki ščiti »red, lastnino in družino«, ne bodo sodili aprilski sodniki, ki sodijo sestradanim delavcem, ki bi bili radi vsaj enkrat v življenju siti! Vam ne bo sodil živa mumija Barbé Marbois, ki ga kljub gorkemu dolgemu plašču in volneni kapi lomj na sodnem stolu revmatizem; vam ne bo sodil zaspani sodnik Siméon, ki je sklenil roke na okroglem belem trebuhu

in ki so mu držaji naočnikov zlezli izza ušes visoko na plešasto glavo; vam ne bo sodil črni kup nesreče sodnik Gazan, ki se je naslonil s širokimi pleči na grški steber ob sedežu! Vsem tem sodnikom in družbi, ki jo predstavljajo, je sodil in jim postavil večni spomenik Daumier.

Globe so deževale na Philiponov list. Saj je prav za plačevanje glob ustanovil prilogo »Association mensuelle lithographique«. Ker so sotrudniki lista »Caricature« čutili, da se bliža konec tiskovni svobodi, so postajali od dne do dne bolj žolčni. 14. maja 1835 je izšla litografija »Vous avez la parole...«, ki je pokazala bodočo usodo francoskega tiska pod Louisom-Philippom. Sodnik, ki je zavihal rokave in se s komolci naslonil na vzvišen oder, pravi s satanskim nasmehom obdolžencu: »Dajem vam besedo, pojasnite nam vse, svobodni ste.« Obdolžencu pa so zavezali usta z belim robcem in trije sodniki z zavihanimi rokavi ga drže za roke, da se niti ganiti ne more. Da, taka je »popolna svoboda govora — toda v mejah zakona«. V ozadju obglavljata dva sodnika podobnega obdolženca.

27. avgusta 1835 je izšla zadnja številka lista »Caricature«. V silni umetnini je 27-letni Daumier spraševal, ali je bilo vredno, bojevati se za svobodo. Trije, ki so v julijskih dneh 1830 padli za svobodo, so dvignili težko marmorno ploščo na grobu in se ozirajo naokoli. Kaj vidijo njihove žalostne oči? Na levi se vije dolgočasna procesija za banderi — znamenje, da se je vrnilo pobožnjakarstvo, proti kateremu so se borili pod Karlom X.; na desni preganja policija na konjih mirne meščane in udriha po njih s sabljami — znamenje, da je pod vlado finančnih in industrijskih kapitalistov prav tako v navadi policijski teror kakor pod fevdalnimi plemiči.

Za duha se je začela strahovlada — kakor je dejal o tiskovnih zakonih Louisa-Philippa pesnik Lamartine. Daumierova politična doba se je nehala. Umetnik je obvladal sredstva, s katerimi je izražal svoje misli in svoja čustva, do skrajnosti. (Se nadaljuje.)

MED ŠTIRIMI STENAMI

DRAMA V TREH DEJANJIH – IVO BRNČIČ

STANA: Počakaj, ne hodi. Spodaj je ni.

GALE: Kje pa je?

STANA: Tukaj je, pri meni. (Pokaže.)

GALE: Kaj pa dela tukaj?

STANA: Nič. Ampak nobenega kričanja ni treba — ne njej ne tebi.

GALE: Aha, torej tako! Komplot! Vzorni otroci! Takole polena metati očetu pod noge, kaj, zmeraj držati z drugimi, jasno, saj stari osel tako ni za nič drugega... Takoj naj pride ven!

STANA (stopi k vratom svoje sobe in se nanje nasloni): Ne.

GALE: A tako, zdaj se misliš pa še ti upirati! Kaj te briga, kaj imam jaz opraviti s svojo služkinjo?

STANA (strastno): Zdaj ni več tvoja služkinja, jutri jo vržeš na cesto,

travo, da ga je prijeten duh ščegetal v nosu. »Življenje je vendar lepo,« je dahnil.

Ona dva sta prasnila v smeh. Hebar pa je pristavil: »Sentimentalen si postal, Glavač, to ni tvoja navada!«

»Ni! Prav imaš,« je odvrnil Glavač nekam zamišljeno in si vzela iz ust zeleno bilko. »Pa prijelo me je zadnjič pri predstavi nekaj nenavadnega. Še s cigani nisem bil tako zadovoljen, kakor s celotno predstavo.«

Molčali so.

»Slišite,« je zopet začel Glavač, »kako pokajo plugi, nekdo vpije nad živino, kako se vse giblje, dela. In to dan za dnevom, mesec za mesecem. Zadnjič sem čutil, kako so se zbrali žejni in trudni. Ni res, Hebar?«

»Res.«

»No, saj vem. Odhajali pa so zatopljeni vase. In zdaj jih pogledaj, kako zagori v njih, če koga izmed nas zagledajo.«

Katanov je pristavil tiho in počasi:

»Naše ljudstvo je potrebno duševne in telesne hrane.«

Zopet so se slišali samo murni, čebele in pokanje plugov. Oni trije pa so bili zatopljeni sami vase.

»Kaj bomo molčali,« se je prebudil Hebar. »To je za nami, sedaj pride mlatev.«

»Mlatev pride,« je odgovoril Katanov.

Glavač pa je v trenutku vstal, se široko smejal in dahnil v sonce:

»No vidita, ali ni življenje lepo?«

Vsi trije so se zasmejali, sedli na kolesa in tonili v polje.

HONORÉ DAUMIER

D. STRAŠEK

Meščani v vsakdanjem življenju. Ko je po julijski revoluciji pripeljal bankir Lafitte v pariško mestno hišo kneza orleanškega in ga posadil na prestol, je izrekel znamenito preroško krilatice: »Odslej bomo vladali bankirji«. In res je bila ta vlada primerna bankirjem in velikim industrijcem. Kljub delavskim vstajam, tajnim prekratnim družbam, študentovskim nemirom, policijskim preganjanjem, mučenjem in ubijanjem in grozovitemu vojaškemu terorju je kapitalistično gospodarstvo mirno raslo. Izvoz industrijskih izdelkov se je povečal od 455 milijonov v l. 1830 na 890 milijonov v l. 1847. V l. 1830 je bilo v Franciji 38 km železnic, v l. 1848. pa že 1832 km. V l. 1830. so proizvajali 148.000 ton železa, v l. 1848. pa 362.000 ton. L. 1831. so izkopali 1,800.000 ton premoga, l. 1848 4,200.000 ton. Na teh tleh so morale cveteti vse »najlepše« lastnosti meščanske družbe — spekulacije, anonimne delniške družbe, borzne goljufije, navidezna podjetja, korupcija. V spekulacije se je zapletlo vse, kar je upalo, da si bo z njimi lahko izboljšalo položaj, ki je postajal vse težji in težji: rokodelec, obrtnik,

trgovec, uradnik. V korupciji so se počutili kakor ribe v vodi posebno višji sloji nove družbe: poslanci, župani, generali, visoki uradniki, borzni spekulanti. Vse šege so se spremenile. Za denar nisi dobil samo premoga, železnic, sladkorja, obleke itd., za denar si lahko kupil modrost, iznajdljivost, umetniške sposobnosti, vest. Družina se je začela razkrajati. Proletarec si je sploh zgraditi ni mogel, meščan si je pa zaradi bogastva lahko privoščil žen, kolikor je hotel, in mu torej ni bila potrebna »sveta zakonska zvestoba«. Čim bolj se je meščanska družba pogrezala v moralnem blatu, tem večje je bilo svetohlinstvo. Čim manjši in podležji so bili ljudje, tem večje in častitljivejše so bile fraze.

Tiskovne svobode ni bilo. Živel so lahko samo listi, ki jih je Daumier upodobil otipljivo takole: V naslanjaču dremlje star mož, ki je potisnil na oči spalno čepico in vrh tega še temen zaslon, ki ga varuje pred najmanjšim žarkom iz zunanjega sveta; brezzoba usta je kot pravi starec na široko odprl; iz nosu mu kaplja, ne da bi se v starčevski onemoglosti mogel ali hotel očediti; roke je sklenil na prsih, ki jih krasi visok kraljevski red; na mizici so same žlahtne stvari — vino, kolač, vkuhano sadje; takšna je hrana reakcionarnega časopisa, takšen je reakcionarni časopis sam.

Ko je vlada zatrla »La Caricature«, se je Daumier preselil v mnogo bolj skromni in mili list »Charivari«. Tu so izhajale njegove litografije, ki so risale meščana v vseh mogočih položajih in poklicih. Izdelal je celo vrsto ciklov, ki obdelujejo posamezne strani v življenju francoskega meščana in malomeščana. Že sami naslovi teh ciklov povedo mnogo: »Journée du célibataire« (1839), »Pastorales« (1845 — 46), »La Chasse« (1836 — 37), »Les Baigneurs« (1842), »Les Baigneuses« (1847), »Les Philanthropes du jour« (1844), »Types parisiens« (1839 — 1842), »Les Moeurs conjugales« (1839 — 1842), »Les Bas bleus« (1844), »Les Bons Bourgeois« (1846 — 1849), »Les Divorceuses« (1848), »Physionomies tragico-classiques« (1841), »Les gens de justice« (1845 — 1848), »Robert Macaire« (1840 — 41) itd.

Nobena malenkost ni tuja slikarjevemu očesu. Riše očete, ki so ponosni na svoje otroke, ko jih pri jutranji toileti ugledajo našemljene s kakim širokim klobukom; bradat meščan natika naočnike na nos, ko zagleda svoje dete v zibelki, kakor da bi to bilo prvič; ribič je ujel majhno ribico in jo tako zamišljeno ogleduje, da ne vidi človeka, ki se utaplja poleg njegovega čolna, in ne sliši množice, ki v divjem razburjenju kriči na bregu; otroci se pode okoli očeta, ki bi rad bral časnik, zatiskajo mu oči, vlečejo ga za škrice pri suknji, segajo mu v žepe, plazijo se mu med nogami; na prostrani ravnini naleti meščanska družina na krastačo in se je tako prestraši, da mora oče, ki je tudi izbuljil oči na nestvor, kolikor toliko ohraniti videz hladnokrvnosti in poguma ter zadržati preplašeno ženo in fanta, da mu ne pobegneta; pri kopanju igrata kosmat advokat in tršat uradnik domino; v mehkih gozdovih na valoviti ravnini preseneti nedeljskega lovca kuštrav, bradat bandit in ga s puško v roki prosi za »majhen dar revnemu družinskemu očetu«. Najljubši pa so Daumieru ljudje s sodnije: advokati, sodniki, tožniki, obtoženci, poslušalci pri razpravah itd. Vse pazljivo gleda pričo, ki na-

penja možgane, da bi odgovorila, kje je bila pred štirimi leti, tega in tega dne, ob tej in tej uri; advokati, sodniki in celo stražnik se zadovoljno smehljajo, ko slišijo na sodnikovo vprašanje, od česa je obtoženec živel v teh letih, odgovor, da od hrane; advokati se prepirajo še po hodnikih, ne samo v sodni dvorani, kjer blatijo svoje nasprotnike z najhujšimi klevetami; občinstvo se pri razpravah, ki so zanj nazorna šola, uči krasti iz tujih žepov; starši so ponosni na svojega sina, ko ga vidijo prvič v uradni obleki, in žele, da bi jo nosil tudi doma. S pikro satiro slika žene, ki se hočejo emancipirati, žene, ki zapuščajo svojo družino. Bliža se burna doba.

Daumier je vedno težje prenašal breme, da si je moral z litografijo služiti kruh. Široke temne in svetle ploskve, ki izražajo živo plastičnost človeških teles in prostorsko globino, se cepijo v črte, ki postajajo z leti vedno bolj tenke in trepetajoče, dokler se ne spremene v gosto pajčevino samih vijug. Slikar izdeluje litografije vedno hitreje. Znano je, da je istočasno obdelaval in obdelal po osem kamnov v enem dnevu.

Veliki dnevi in izgubljeno upanje. V l. 1846 se je začutila gospodarska kriza. L. 1847. je bilo v politiki silno razgibano. Prusija je dobila novo ustavo. V Italiji se je oživilo politično življenje, patrioti so se začeli oboroževati proti Avstriji. V Švici se je vnela državljanska vojna med naprednimi in nazadnjaškimi kantoni. V Angliji je bil izvoljen nov parlament, ki je bil izrazito radikalen. V Ameriki so Združene države osvojile Mexico.

Zaradi slabe žetve v l. 1846. so začeli francoski kmetje pleniti žitnice in pekarnice ter moriti veleposestnike. V višji družbi so se vedno bolj razkrivali najbolj gnusni škandali. Opozicija je zahtevala spremembo volivnega zakona. V ta namen je prirejala bankete, s katerih je ljudstvo odhajalo vse bolj in bolj razdraženo. Zaradi nemirov v Parizu je Louis-Philippe popustil toliko, da je hotel sestaviti novo, bolj liberalno vlado. Delavci in malomeščani pa so v februarju 1848 z bojem na barikadah pognali rajši kar monarhijo z vsemi njenimi priveski.

Meščanski monarhiji je sledila meščanska republika. Namesto bankirjev in velikih industrijcev je zavladovala celokupna buržoazija. »Socialna republika«, ki je bila sen pariškega proletariata, se je razbila ob živi resničnosti. Buržoazija je izzvala proletariat na ulico in ga v juniju 1848 tako potolkla, da si desetletja ni opomogel. Po zmagi je general Cavaignac dal pobiti 3.000 upornikov, 15.000 pa je bilo izgnanih v nezdrave kolonije na prisilno delo. Februarska revolucija je prinesla splošno, neposredno in tajno volivno pravico, ki pa zaradi močne agitacije duhovščine ni bila v korist delavskih kandidatov. Delavci so doživeli poraz. Zavladali so buržoazni republikanci, ki so do 10. septembra 1848 že doigrali. Kakor so ti potisnili v juniju ob stran delavce in pomirili začasno malomeščane, tako jih je sedaj začela odrivati royalistična buržoazija. 10. decembra 1848 je bil po novi ustavi izvoljen za predsednika republike Louis Napoleon Bonaparte. To je bila reakcija kmetov, ki so se hoteli maščevati za februarsko revolucijo, katere stroške so morali oni plačati. Prvi koraki, ki jih je napravil Louis Napoleon, so bili protizakoniti, čeprav je svečano obljubil, da bo zvesto izpolnjeval vse zakone.

Volitve 13. maja 1849 so prinesle zmago »stranki reda«, ki se je sestojala iz legitimistov in orleanistov. »Čisti republikanci« so pogoreli. V juniju 1849 je buržoazija obračunala z demokratičnimi malomeščani tako, kakor je bila v zvezi z njimi pred letom dni opravila s proletariatom.

V svojem boju proti proletariatu in malomeščanstvu je vladajoča buržoazija uporabljala vsa sredstva, ki so se pozneje obrnila tudi proti njej. Louis Napoleon ji je odvzel polagoma vse vzvode resnične moči. Buržoazija ga je dražila s civilno listo, ki mu je ni hotela nikoli povečati do tiste višine, do katere je to želel zadolženi bonapartistični princ. Zato je pripravljaj po načrtu državni udar; podkupoval je s pijačo, klobasami in cigarami vojaštvo; ustanavljal je dobrodelna društva, v katerih so se zbirali odpadki družbe, vagabundi, tatovi, izpuščeni kaznjenci, odpuščeni vojaki, izgubljeni literati, nosači, piskrovezi itd. To je bilo znamenito »društvo 10. decembra«, ki je bilo organizirano tajno; vsaki sekciji je načeloval bonapartistični agent, celokupnemu društvu pa bonapartistični general. Člani tega društva so terorizirali pri volitvah volivce, prirejali demonstracije in agitirali za Louisa Napoleona, ki naj bi postal francoski cesar.

Februar 1848 je napolnil Daumiera z novimi upi. Louisu-Philippu, ki je zatrl tiskovno svobodo, je za spomin in na pot v emigracijo narisal plaketo, ki kaže nezadovoljni kraljev obraz na tolstem vratu; glavo obkroža napis: »Louis Philippe, zadnji kralj Francozov«.

Republika, ki je bila ideal že mladeniču, je še ideal tudi zrelemu možu. Ko razmakne vrata in stopi s frigijsko čepico na glavi v sobo, se zažene vsa mračna sodrga reakcionarnih ministrov v obupen beg. Še lepša in mogočnejša pa je republika na oljnati sliki, ki jo je v tem letu naslikal Daumier. Močna mlada žena z gostimi rjavimi lasmi drži v desnici trikoloro, na polnih prsih doji dva otroka, tretji pa čita pred njo na tleh. Kompozicija je preprosta in mogočna, barve so pretehtane in izbrane.

Slikarstvo je bilo Daumierova tiha ljubezen, ki se ji je posvečal v urah, ko mu ni bilo treba z litografijo služiti kruh. Od l. 1848. se je vedno bolj pogosto zatekal od litografije k slikarstvu, čeprav javnost o tem njegovem delu dolgo skoraj ničesar ni vedela. Tu so nastajale umetnine, v katerih je sanjal umetnik svoje sanje, ne da bi se moral na vsakem koraku ozirati, česa si želi občinstvo in česa ne. V barvah je upodobil Daumier resnično življenje, kakršno je srečaval na pariških obrežjih, ko je gledal pod težkim bremenom sklanjajoče se perice, kakršno je srečaval na pariških ulicah, ko je gledal visoko v zraku na vrvi visečega pleskarja, ki je barval hišo, kakršno je srečaval po pariških muzejih, kjer so se ljubitelji slik in litografij sklanjali nad svoje ljubljene liste ali pa se ozirali po stenah, kakršno je srečaval po pariških gledališčih, ko so ljudje navdušeno ploskali dobrim igralcem ali pa se dolgočasili pri klavrnih igri, kakršno je končno srečaval po francoskih železnicah, kjer so se v vozovih 3. razreda vozile zgarane kmečke žene z otroki in napol gosposki možje v visokih cilindrih. Prav tako pa je v barvah izrazil Daumier vsa fantastična čustva, ki so ga prevevala, ko je bral Dona Quijota ali pa Molièrove drame.

Za sedaj pa je moral še obdelavati aktualne dogodke iz revolucije. Življenje se je tako spremenilo, da je bilo vredno, ohraniti to novo podobo v litografiji. Žene prodajajo na ulici časnike, ki so morali tako dolgo nositi nagobčnike; danes pa se vse trga zanje, ker pišejo časniki lahko resnico in ker dogodki prehitujejo drug drugega. Kdo pa bere časnike? Delavec v modrem platnenem jopiču se je sredi ulice zatopil v svoj list, dočim se »izobraženemu« meščanu cede sline, ko gleda v izložbi krače, pogače in sadje; Daumier ni bil mnenja, da bi delavec ne imel želje po izobrazbi in časa za branje. Staremu republikancu se ni zdel nikak greh, če je ljudstvo divjalo po kraljevi palači, se valjalo brez spoštovanja po prestolu in trgalo zastore; naravno se mu je zdelo tako maščevanje za vse zlo, ki ga je moralo ljudstvo molče prenašati desetletja. Norčavo riše strah spoštovanega meščana, ki se preplaši otroške trobente na ulici, ker misli, da bo policija na konjih pridvela nad njega; žena v sami srajci brani možu, ki je tudi v sami srajci, da bi šel gledat k oknu, kaj je na ulici, češ da »se pokajo«. Tako se zrcali veliki dogodek v umetnosti in potrjuje ugotovitev, da se meščan ni boril za svojo svobodo in za svojo oblast, temveč da mu je vse to na barikadah priboril nesebični proletarec.

Mnogo pred drugimi je zagledal za vsemi parlamentarnimi dogodki in za parlamentarci samimi, ki jih je Daumier spet slikal kot l. 1832—34, tisto postavo, ki bo žela sadove krvavih pouličnih bojev in parlamentarnih zmag. V njegovi delavnici je nastal takrat kipec, ki je predstavljal dolgo, suho človeče z zgnečenim cilindrom, potisnjenim na oči, z dolgimi napoleonskimi brki in šiljasto kozjo brado, z razcapano suknjo, ki se mu opleta okoli tršatega telesa, z razcefranimi hlačami, ki mu lezejo na mehke, pošvedrane čevlje, in z neizbežno gorjačo v desnici. To je Ratapoil, tipični predstavnik »društva 10. decembra« in Napoleonovega drugega cesarstva, tipični predstavnik vseh najetih band do današnjega dne. Tak Ratapoil ponuja na neki litografiji svojo levico zdravi republiki, ki ga prezirljivo odklanja. Na drugi sliki prosjači ta nasilna bonapartistična sodrga pri mirnih meščanih, ki jim s strahom dajejo darove, da se jih le odkrižajo; spet drugod je narisal Daumier to tolpo, kako manifestira za cesarja s cilindri, ki jih je nataknila na svoje gorjače, dočim v daljavi koraka vojaštvo.

Z a d n j i p o l e t. 2. decembra 1851 je Louis Napoleon udaril. Povsod je dal nalepiti letake, ki so jih natisnili v nacionalni tiskarni pod varstvom orožnikov in vojakov. Letaki so razglašali, da je parlament razpuščen, da se uvaja splošna volivna pravica, da je vse območje prve vojaške divizije v obsednem stanju, da je državni svet razpuščen. V drugem letaku je Louis Napoleon zagotavljal, da bo varoval republiko in da je edini suveren v Franciji ljudstvo. 2. decembra 1852 se je Louis Napoleon na podlagi volilnega uspeha dne 21. novembra, ko je 7.824.189 volilcev glasovalo za cesarstvo, 253.145 pa proti, razglasil za »cesarja Francozov po milosti božji in volji naroda«.

Bonapartistično cesarstvo je bilo taka oblika vladavine, ki je možna le takrat, ko dosedanji vladajoči razred ni več sposoben vladati, novi razred pa tudi še ni zrel za vlado. In tako je bilo s francosko buržoazijo

in s francoskim proletariatom. Zato je drugo cesarstvo zadovoljevalo na videz vse razrede in sicer z varljivo prikaznijo nacionalne časti in slave.

Francija je bila še vedno agrarna država z ogromnim številom majhnih kmetov in kmetov brez zemlje. Brez zemlje so bili 3,000.000 kmetov, 7,845.724 zemljiških lastnikov pa je imelo povprečno po 6,3 ha zemlje (l. 1851). Pridelek na hektar je počasi naraščal, rasle so tudi cene žitu; prav tako pa so rasli tudi dolgovi, davki in oderuške obresti. Posojilnice in banke so izžemale iz kmečkega dela ogromne dobičke.

V industriji je prevladovala lahka industrija in v tej mali obrat. Zunanja trgovina je cvetela in se je dvignila od 2550,000.000 fr. v l. 1850. na 6954,000.000 fr. v l. 1870. Pomorske družbe so gradile vedno več parnikov, ki so vozili preko Atlantskega oceana. Doma je naraščalo železniško omrežje.

V notranji politiki se je Napoleon opiral v svojem boju proti opoziciji in revolucionarnem gibanju, ki so jih sestavljali delavci in industrijska buržoazija, na veleposestnike in buržoazno aristokracijo. Posebno ga je podpirala cerkev, ki je dobivala vedno bolj v svoje roke šolstvo. Med leti 1850—63 je obiskovalo 376.080 učencev posvetne in 588.000 duhovne šole. Število analfabetov je doseglo med odraslimi 27%.

Napoleon III. je vedno govoril, da pomeni njegovo cesarstvo mir. V resnici pa je bila vsa njegova zunanja politika osvajalna in zato se je udeležil vsakega spopada med državami. V letih 1854—56 se je zapletel v krimsko vojno, l. 1850. v vojno z Avstrijo, l. 1860. s Kitajsko, l. 1861—67 z Mexico, kjer je pogorel s svojim pretendentom na mexiški prestol, z Maksimilijanom I. Prav tako je pogorel s svojo politiko v vojni med Avstrijo in Prusijo, ko ga je Bismarck kot prebrisan konjski mešetar ogoljufal za obljubljene pokrajine ob Renu.

Nič ni čudno, če je Napoleonovo cesarstvo po kratkem presledku republikanske svobode zadušilo kritični Daumierov glas in ga pognalo z ulice v tiho slikarsko delavnico. Ostalo mu je spet samo slikarstvo in pa navadno življenje navadnega meščana. Samo v zunanji politiki se je smel gibati malo bolj svobodno, kjer mu je ruski carizem nudil polno snovi. Narisal ga je v podobi ogromnega belega medveda, stoječega na zadnjih nogah, kako drži v desni meč, z levico pa zažiga nov vojni požar; kleče trepetá pred njim zasužnjeno ljudstvo. Prav tako je osmešil Daumier steber takratnega kapitalističnega gospodarstva — Anglijo, ki samo menjava ministrstva, ne da bi se s tem količkaj spremenile osnove vsega sistema; John Bull se preseda z enookega konja (Wighi) na popolnoma slepega (Toryji). Kakor je sovražil Daumier vsako zatiranje v notranji politiki, tako je sovražil tudi v zunanji politiki vsako zatiranje drugih narodov. S simpatijami je spremljal boj italijanskega naroda proti Avstriji; risal je velikana v italijanski narodni noši, kako se otresa avstrijskih palčkov, ki so ga hoteli zvezati za večne čase, da bi se ne mogel svobodno gibati; stara Avstrija v fevdalni obleki izgublja na begu italijanski škorenj.

L. 1870. se je dal Napoleon, ki ni bil pripravljen za vojno, speljati na led. Kljub silnemu gospodarskemu razvoju, ki ga je doživela Francija pod Napoleonom, je bila njena armada zaradi brezmejnih korupcij docela

zanemarjena, tako da jo je lahko Prusija v poldrugem mesecu vojaško popolnoma strla. Vojaški polom je razkril vso gnilobo drugega cesarstva. 4. septembra je bila razglašena republika, ki je samo »zasedla izpraznjeni prestol« (Marx). Jules Favre, ki je ponarejal listine, Ernest Picard, ki je podpiral goljufe na borzi, Jules Ferry, ki je obogatel na račun sestradanih Parižanov, Thiers, ki je moril delavce v Rue Transnonain, in drugi njim podobni so sestavili »vlado nacionalne obrambe«, ki pa je bila že od prvega dne »vlada nacionalne izdaje«. General Trochu, ki naj bi vodil obrambo glavnega mesta Pariza, ga sploh ni branil. Nemci so ga nemoteno obkolili z vseh strani. Vlada »nacionalne obrambe«, ki se je preselila zaradi ogorčenega pariškega delavstva in malomeščanstva v Versailles, je hotela 18. marca 1871 razorožiti delavsko nacionalno gardo. Delavstvo je ta napad odbilo. Tako je »patriotična« buržoazija začela rajši državljansko vojno, kot pa da bi skupno z delavstvom, s trgovci in obrtniki odbila napade pruskih osvajalcev. Delavstvo je razvilo na mestni hiši rdečo zastavo, razglasilo »pariško komuno«, organiziralo odpor proti Prusom in izvedlo celo vrsto socialnih ukrepov. Versailleska vlada se je pobotala z Bismarckom, da ji je izpustil jetnike, s katerimi je potem začela napadati Pariz. Thiers, ki se je razburjal, če je kdo drugi obstreljeval mesta, je dal bombardirati Pariz; obljubljal je, da ga bo popolnoma porušil, če se mu delavci ne vdajo. Delavci pa so se v zvezi s trgovci in obrtniki junaško borili proti zunanjemu in notranjemu sovražniku, toda premoči so podlegli. Besna buržoazija se je nad junaškimi delavci strahovito maščevala. General Gallifet je po svoji grozovitosti vzgled vsem poznejšim generalom, ki ščitijo »stebre civilizacije«. 28. maja 1871. so ob »zidu federirancev« na pokopališču Père Lachaise s strojnicami postrelili zadnje delavce, ki so se še borili za svoje pravice. Potem so začeli v množicah zapirati ljudi, goniti jih pred vojaška sodišča, streljati, ubijati in izganjati na prisilno delo. Tako sta se vrnila »mir in red« v premagano Francijo.

Pariške delavce in malomeščane so zaradi njihove junaške obrambe glavnega mesta in popolnoma novega reda, ki so ga uvedli v Parizu, začeli blatiti vsi veliki časopisi in zgodovinarji so jih omenjali samo kot barbore in podivjano zločinsko drhal. Ni je bilo laži, s katero bi ne sramotili francoskega proletariata. Toda celo meščanski časopisi so morali ob pogledu na strahovitosti, ki so jih po zmagi nad delavci in njihovimi zavezniki uganjali »slavni« generali v službi buržoazije, povedati včasih resnico, čeprav jim to ni šlo rado od srca. Angleški časopis »Daily News« je pisal 8. junija 1871:

»Dolga vrsta jetnikov se je ustavila na cesti Uhrich in se je z obrazom proti cesti razvrstila v štirih ali petih oddelkih na tlaku. General marquis de Gallifet in njegovo spremstvo so razjahali in pregledali vrsto, pričenši na levem krilu. General je šel počasi ob vrstah in jih pregledoval; včasih se je zaustavil, potrepeljal kakega moža po ramenu ali pa mu pomigal s prstom, naj stopi iz zadnjih vrst naprej. Može, ki jih je general na ta način izbral, so po večini brez nadaljnje obravnave postavili na sredo ceste, kjer so kmalu sestavljali majhno svojo vrsto... Očividno je bilo pri tem mnogo možnosti za pomote. Častnik na konju je

opozoril generala na moža in ženo zaradi bogsigavedi kakega posebnega zločina. Žena je planila iz vrst, pokleknila in z iztegnjenimi rokami zatrjevala, da je nedolžna. General je nekaj časa molčal, nato pa je nepremičen in s popolnoma mirnim obrazom dejal: Madame, vsa gledališča v Parizu sem obiskoval, ni vredno igrati komedije... Tistega dne ni bilo dobro, če si bil za spoznanje večji, bolj umazan, bolj čist, starejši ali grši kot tvoji tovariši. Pri nekem možu mi je posebno padlo v oči, da se je imel zahvaliti za svojo hitro odrešitev iz te doline solz pač samo svojemu pokvečenemu nosu... Tako so jih poiskali preko sto, četi vojakov so zapovedali, naj jih ustrelji, in ostala vrsta je šla dalje, medtem ko so oni zaostali. Nekaj minut pozneje se je začelo za nami streljanje, ki je — z majhnimi presledki — trajalo nad četrtr ure. Vojaki so izvrševali smrtno obsodbo nad temi sumarično obsojenimi nesrečniki.«

Daumier je slutil, kaj se bliža. V zadnjih svojih litografijah je često upodobil diplomacijo v obliki stare škrbaste dame z veliko sivo lasuljo in pisano staromodno obleko, kako rešuje evropska vprašanja. Naj diplomacija še tako ziblje zibelko, v kateri počiva srborito dete Mars, dete noče zaspati, temveč sili z mečem v roki iz zibelke. Angel miru plava med samimi pajčevinami in je v večni nevarnosti, da bo raztrgal kako nit, s čimer bi porušil ravnotežje med neštetiimi »vprašanji« (na pr. vzhodnim, nemškimi, rumunskimi itd.). Evropa išče ravnotežje na bombi, ki se že kadi. Toda ni je bilo sile, ki bi mogla preprečiti spopad. Kljub najboljši volji sta se morala nemški in francoski proletariat bojevati drug proti drugemu. In kdo je bil kriv vsega tega? Daumier je narisal ogorčeno Usodo, ki z levico kaže na volivno žaro, v katero so padali glasovi za Louisa Napoleona, z desnico pa na mrtvece po bojišču, ki so bili posledica takih volitev. Uspeh vse vojne so razvaline; v ospredju je samo še temen kup kamenja in tramov, v osvetljenem ozadju se vali težek dim iz goreče hiše; na cesti leže osamljena trupla. To je tudi tvoja žetev, veliki Bismarck, ki sedi v naslanjaču in ti smrt s koščeno roko kaže mrtvece, ki leže po ravnini! Domovina Francija je za novo leto 1871 stopila na bojišče v žalni obleki in si s krčevito kretnjo zakriva obraz, da bi ne videla tolikih žrtev. Tolikokrat prekleta monarhija je poginila; izžeto babše leži v odprti krsti na grobem mrtvaškem prtju; nikdar več ne bo vstala. Takšna je zadnja misel večnega republikanca Daumiera, ki je moral zaradi monarhij prepogosto skrivati svoje najgloblje misli.

Heroični Pariz, ki je 18. marca 1871 izgnal vso izdajalsko visoko družbo v Versailles, da se je potem tam lahko šopirila vsa moralna gniloba meščanske družbe, ta Pariz, ki je vnovič pokazal moralno zdravje in moč preprostega francoskega ljudstva, se v Daumierovi umetnosti zrcali na prav poseben način. Zdi se, da se je slikar sam začudil novemu pojavu, ki se ni skladal s strahopetnimi malomeščani v njegovih karikaturah. Daumier je bil že prestar, da bi se tako brez oklevanja pridružil bednemu pariškemu ljudstvu, kakor je to storil slikar Courbet. In tako je videl Daumier v »pariški komuni« samo eksplozijo, ki je preplašila mirno ljudstvo, ne da bi slutil njene vzroke in posledice. Naslikal je sliko,

ki neprekosljivo kaže razgibanost ljudskih množic; bežne postave valove vse v eno smer; komaj je mogoče ločiti obrise posameznih teles; delavci in meščani so pomešani v eni sami skupini; med črnimi hišami se širi grozoten glas o vstaji; tako živo je upodobil ta trenutek, da skoro slišiš glasove iz mrtvega platna, da skoro otipljivo občutiš metež drgetajočih teles, da te nepojmljiva novica s svojo grozotnostjo skoro zaduši. Poleg tega veje iz slike še spoznanje, da ob takih dogodkih ne bo mogel nihče stati ob strani, da ne bo neke visoke galerije, s katere bi kdorkoli lahko v mirni oddaljenosti opazoval, kako se v boju odloča vprašanje o bodočnosti vsega človeštva. S to veličastno sliko je Daumier pokazal, da so v zmoti vsi tisti, ki mislijo, da bodo že v naprej izvedeli za dan in uro, ko bo prišlo do odločilnega boja, in da se bodo lahko umaknili v mirno zavetje, dokler ne bo vse odločeno.

Slikar, ki ni znal risati po naravi. Preko poletja je hodil stari Daumier na počitnice v mirni Valmondois k prijatelju Geoffroy-Dechaumu. Nekega dne je prisopihal na vrt in prosil prijatelja, naj mu pokaže race, ker je pozabil, kakšne so. Geoffroy ga je peljal k potoku in mu ponudil svinčnik in papir, da bi jih narisal. Daumier pa mu je dejal: »Hvala, Geoffroy, saj veš, da ne znam risati po naravi...« Zagleдал se je v tropo rac, ki so se podile po potoku, in jih dolgo opazoval. Drugega dne pa je že bila litografija v »Charivariju«, na kateri so bile upodobljene v neverjetni naravnosti race, kako se igrajo po vodi.

Daumier si je vtisnil vsak gib v spomin. Zato je s tako lahkoto posploševal v svojih delih; podrobnosti ga ne ovirajo nikjer, povsod vidi le bistvo. Prav tako pa je bila ta njegova lastnost tudi vzrok, da je lahko s fotografsko točnostjo podal trenutni gib, ne da bi delal silo naravi. Mirno lahko trdimo, da je Daumier zato tudi med najbolj dialektičnimi umetniki v slikarstvu, kiparstvu in »črni« umetnosti. Balzac ga ni zastonj primerjal z Michelangelom, niso ga zastonj cenili Delacroix, Baudelaire, Corot in drugi.

L. 1874. so mu odpovedale roke in oči. Preselil se je za stalno v Valmondois, kjer je s pokojnino 2.400 frankov na leto živel do svoje smrti dne 11. februarja 1879. L. 1880. so prepeljali njegov prah na pokopališče Père Lachaise, kjer počiva med svojima najboljšima prijateljema, Corotom in Daubignyjem. V Valmondoisu so ga pokopali na državne stroške. Ves pogreb je stal dvanajst frankov. In vendar so meščanski časopisi zagnali vik in krik, da je to razsipavanje državnega denarja. Ali je mar mogla meščanska družba storiti kaj drugega ob smrti tistega človeka, ki je razkril vso njeno ogabnost v družinskem in javnem življenju, v miru in vojni, v monarhiji in republiki? Daumier je doživel to, kar doleti v meščanski družbi vse, ki gredo proti toku: v življenju jih izkoriščajo lakomne branjevske duše, zapirajo jih brezcutni pravniški rablji, duše jim misli ljudje brez misli, po smrti pa jih v najslabšem primeru čaka pozaba. V posameznikih tli spomin na te velike borbe za svobodo in mir in prav ti so tudi porok, da bodo nekoč svobodne ljudske množice slavile svoje neustrašne prednike in črpale iz njihovih del moč za ustvarjanje lepše, človeka vredne bodočnosti.